

Władysław POKRYWKA

METRYKA W „PASCHALE CARMEN” SEDULIUSZA (na przykładzie księgi II)

Seduliusz jest poetą chrześcijańskim z 1. poł. V wieku¹. Znał dobrze literaturę klasyczną opierając się niejednokrotnie na wzorach antycznych. Ulubionym jego poetą był Wergiliusz, którego naśladował bardzo często także w metryce. Świadczą o tym następujące przykłady z II księgi *Paschale carmen*:

Seduliusz:

Salve, sancta parens, enixa puerpera regem (II 63)

Wergiliusz:

Salve, sancte parens: iterum salvet recepti (*Aeneis* V 80)

Seduliusz:

Inque tuos, patriarcha, sinus: at laeva malorum (II 296)

Wergiliusz:

hac iter Elysium nobis; at laeva malorum (*Aen.* VI 542)²

Seduliusz naśladował wzory starożytne zarówno pod względem techniki wersyfikacyjnej, jak i miary wierszowej. Dbał o poprawną formę w rozmieszczeniu daktyli i spondejów w heksametrze. Idealny był taki wiersz, w którym zachodziła równowaga między tymi stopami, tzn. gdy dwie stopy były daktylami, a dwie spondejami, przy czym kolejność ich była raczej obojętna. Na 300 heksametrów w II księdze *Paschale carmen* równowaga ta występuje w 144 wierszach:

¹ Por. M. Cytowska – H. Szelest, *Literatura rzymska – Okres cesarstwa – Autorzy chrześcijańscy*, Warszawa 1994, 310-312; Sedulius Caelius, *Opera omnia – dzieła wszystkie. Tekst łacińsko-polski*, przełożył wstępem i komentarzem opatrzył ks. H. Wójtowicz, Lublin 1999 ss. 454; s. 5-71 (wstęp z bogatą bibliografią). Tekst łaciński wg wyd. J. Huemera: *Sedulii Opera omnia*, CSEL 10, Vindobonae 1885.

² Por. Vergilius, *Eclogae* V 39 = Sedulius, *Paschale carmen* II 28; Vergilius, *Georgica* I 122 = Sedulius, *Paschale carmen* II 177.

16 *Sērā licēt, vēntūrā fōrēt lōngumque per aevum,*
 75 *Grāndiā sōllicitūs pērturbānt nuntia dictis,*
 194 *Tērrā pēdūm lōcūs ēst, quēm nullūs cernit et omnis,*

Liczba wierszy, w których zachodzi przewaga daktyli lub spondejów jest mniej więcej równa i waha się w granicach 70 heksametrów jednych i drugich. Oto przykłady:

58 *Ōbsitūs exigūis hābūt vēlamina pannis;*
 227 *Sānguīs ālāt sēd fāmā tācēns, hūmilique refulgens,*
 243 *Fēcit ādōptīvōs cālēstīs gratia natos.*

W siedmiu heksametrach występują same daktyle:

172 *Vōcē Pātris triplīcī Dēūs ēx rātiōne probatur*
 245 *Sānctificāt, nisi cōrdē pīō, nisi pectore casto*

Spondeje same występują tylko w dwóch wierszach biorąc pod uwagę pierwsze cztery stopy. Oto one:

148 *Pārtō rēddūntūr nātō, mōx praedicat: agnus*

Sądzę, że w powyższym wierszu przez spondeje poeta chciał nam powiedzieć coś bardzo ważnego. Mamy tutaj zapowiedź przyjścia Syna Bożego, który zgładzi grzechy świata:

190 *Quāntūm pērvērsūs, tāntūm pērversa locutus:*

Spondeje w powyższym wierszu podkreślają obłudę i przewrotność szatana, który sam będąc złym, innych namawia do złego.

Dużą grupę u Seduliusza stanowią wiersze z cezurą po piątej półstopie jako główną, i siódmej półstopie jako poboczną. Oto przykłady:

20 *Ni pius ille sator // culpas / ignoscere promptus*
 140 *Novit habere moras? // usus / maiore iuventa*
 283 *Perditionis amat, // Deus hunc, / virtutis amator,*

Spora grupa wierszy posiada cezurę główną po penthemimeres, a poboczną po czwartej stopie (*diaeresis bucolica*), używaną głównie w heksametrze bucolicznym³. Oto przykłady:

70 *Tunc prius ignaris // pastoribus / ille creatus*
 211 *Credidit in praeceps // horrescere, / maxima summi*
 276 *Tradere confestim // tortoribus, / inque feroci*

Występują również wiersze z cezurą po piątej półstopie plus po czwartym trocheju:

³ Por. Vergilius, *Bucolica* VII 1.

63 *Salve, sancta parens, / enixa / puerpera regem,*
 132 *Praesens Christus erat, / qui sancta / pericula semper*

Pokażną grupę stanowią wiersze z cezurą po trzeciej i siódmej półstopie. Oto przykłady:

1 *Expulerat / primogenitum / saevissimus anguis*
 113 *Molle pecus, / trepidaeque vocant / sua pignera fetae*
 291 *Ignis aquis, / lumen tenebris, / concordia bellis*

Cezurę w powyższym wierszu wyznacza interpunkcja. U Seduliusza występuje cezura również tylko po piątej półstopie. Poeci starożytni raczej unikali tego typu cezur. Oto przykłady:

67 *Gaudia matris habens // cum virginitatis honore*
 153 *Funditur et proprium // non obfuscata serenum*

Mamy także wiersze z cezurą tylko po siódmej półstopie (*hepthemimeres*), co było bardzo rzadkim zjawiskiem w poezji łacińskiej⁴. Oto przykład:

101 *In triplici virtute sui. / Tunc caelitus illi*

Cezurę powyższą wyznacza również interpunkcja.

Ścisłe z cezurą po *penthemimeres* wiąże się prawo Marxa⁵, które w określonych warunkach reguluje szyk wyrazów po tej cezurze. Mówi ono, że wyraz jednozgłoskowy długi /-/ lub wyraz pyrryiczny /˘ ˘/, który w szyku prozajcznym powinien stać przed wyrazem spondeicznym, w heksametrze po *penthemimeres* stoi po wyrazie spondeicznym.

Seduliusz tylko w 15 heksametrach przestrzega tego prawa:

85 *Neglegis et regi regum tuã regna minaris*
 208 *O quam caeca gerit nigrõ sũb pectore corda*

Ale mamy także wiersze zbudowane niezgodnie z prawem Marxa:

82 *Sicut adorandum, quẽm tractat fraude necandum.*

Klasyyczny heksametr podlegał surowym prawom w zakresie stosowania ilości i jakości elizji: pewne miejsca nie dopuszczały elizji w wierszu albo dopuszczały ją rzadko. Najchętniej występowała elizja w drugiej arsie i czwartej tezie. Najbardziej unikano jej w pierwszej arsie i szóstej tezie. Poeci antyczni unikali także elidowania samogłoski długiej lub dwugłoski przed krótką (prawo Haupta). W zakresie stosowania elizji przestrzega nasz Autor raczej zasad

⁴ U Wergiliusza cezura po siódmej tylko półstopie występuje tylko w trzech heksametrach (zob. Aen. II 549).

⁵ Por. F. Marx, *Molossische und baccheische Wortformen in der Verskunst der Griechen und Römer*, ...Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse” 37(1922) H. 1, s. 198.

występujących w poezji klasycznej, a odstępstwa są tu minimalne. Na 300 heksametrów w II księdze, w 32 wierszach występują elizje:

a) elizja samogłoski krótkiej przed krótką:

239 *Germanum tractar/e/ odium, sed spiritus igne*

b) elizja samogłoski krótkiej przed długą:

69 *Sola sin/e/ exemplo placuisti femina Christo*

c) elizja samogłoski długiej przed długą:

34 *Possit hom/o/ et veteris maculam deponere carnis.*

d) elizja spółgłoski „m” z poprzedzającą samogłoską:

114 *Nequiqu/am/ et vacuas implent balatibus auras:*

W kilku wierszach poeta zastosował elizję samogłoski długiej lub dwugłoski przed krótką, czego unikali poeci doby augustowskiej:

107 *Erg/o/ ubi delusum se conperit, impius iram*

W trzech heksametrach występuje zjawisko aferezy, która ma zastosowanie w ostatniej stopie:

97 *Cur tria dona tamen? quoniam spes maxima vitae /e/st*

W wielu heksametrach u Seduliusza spotykamy przed cezurą po piątej półstopie wyraz kończący się:

a) jambem / ~ -, np:

20 *Nil pius ille sātōr / culpas ignoscere promptus,*

141 *Sex quasi lustra gērēns / placidam Iordanis ad undam*

b) spondejem / - -, np.:

27 *Culpa dedit mōrtēm, / pietas daret inde salutem*

204 *Inpiger e sūmmō / dilapsus labere tecto.*

c) anapestem / ~ ~ -, np.:

22 *Quaeque Deo sīmīlīs / vivens adstaret imago*

W jednym wierszu przed monosylabą w cezurze po piątej półstopie spotykamy wyraz pyrryiczny:

194 *Terra pedum lōcūs est, / quem nullus cernit et omnis*

W poemacie Seduliusza koniec stopy zbiega się z końcem wyrazu głównie w stopie pierwszej, czwartej i piątej, zgodnie z praktyką starożytnych poetów, u których stopa mogła kończyć wyraz w podwójny sposób:

a) daktylicznie – np. *cōrpōrā*

b) spondeicznie – np. *tāntō*

Oto przykłady:

12 *Cērñērē nongentos ultra felicitēr annos*

132 *Prāsēns Christus erat, qui sancta pēriculā semper*

251 *Tēmpōrā succedunt, quia nēscūt tempus habere*

W pięciu wierszach Seduliusz wprowadza postać amfibrachu /[~] – [~]/, czego raczej unikano przed cezurą po piątej półstopie⁶. Oto przykłady:

140 *Novit hābērē moras? usus maiore iuventa*

200 *Terque vōlūtūs humo fragili confidere bello,*

Zgodnie z regułą zasad metrycznych, poeta stosuje także formy anapestyczne w pierwszej, drugiej i trzeciej tezie:

51 *Sponsus ovans thālāmō, forma speciosus amoena*

52 *Prae filiīs hōmīnūm, cuius radiante figura*

199 *Ter sese adtollens ānimō perstare superbo.*

Tu i ówdzie pojawiają się wyrazy pięćzłogłowe w określonych pozycjach, np. przed cezurą:

293 *Dissociata malis // dextrum quicumque necesse est,*

i po cezurze:

246 *Ut mereamur eum // nos sanctificare colendo,*

W zakończeniach heksametrów Seduliusz zbliżył się do ideału. Na 300 wierszy omawianej II księgi w 297 heksametrach znajdują się dwu- lub trzyzłogłowe wyrazy na końcu wiersza, a przycisk wierszowy w dwóch ostatnich stopach zgadza się z akcentem wyrazowym. Jeśli ostatni wyraz wiersza jest dwuzłogłowy, wyraz przedostatni kończy się daktylem / 5[~] / 6[~] / np.:

10 *Coepit origo, perit clademque a sēmīnē sumpsit.*

282 *Deliciosa sequens luxus et gaūdiā blandae*

Jeśli natomiast wyraz ostatni jest trzyzłogłowy to przedostatni kończy się trochejem / 5[~] / 6⁻ / np.:

17 *Vita brevis nihil esse diu cum fīnē doleret?*

143 *Hunc Baptista potens ut vidit ab āmnē Iohannes,*

217 *Victoris fugit ora gemens. Tunc hōstē repulso*

⁶ Por. Ovidius, *Metamorphoses* X 201; Vergilius, *Aeneis* I 1.

Seduliusz ponadto zgodnie z praktyką poetów antycznych sporadycznie stosuje:

a) synkopę – w zakresie deklinacji jak i koniugacji, głównie ze względów metrycznych:

205 *Nam scriptura docet de te mandasse (zam. mandavisse) Tonantem*

272 *Nectimur alterius si solvere vincla (zam. vincula) negemus:*

b) formy oboczne, np.:

104 *In patriam rediere (zam. redierunt) suam. Sic nos quoque sanctam*

c) muta cum liquida Seduliusz traktuje krótko lub długo, stosownie do potrzeb metrycznych wiersza:

234 *Sic dicens: orate p̄trem, baptismate nostrum,*

Seduliusz znał więc dobrze zasady prozodii łacińskiej, a wykroczenia w tym zakresie można by usprawiedliwić przykładami poetów antycznych. Poeta traktuje krótko przedostatnią sylabę gen. sing. przymiotników zaimkowych totus, alter, np.:

272 *Nectimur alterius si solvere et vincla negemus:*

Autor uzależniał iloczasy końcowego -o, które w wyrazach łacińskich jest zasadniczo długie, a także końcowego -i w zaimkach osobowych mihi, tibi, jedynie od wymogów metrycznych wiersza, np.:

120 *Non ratiō; primosque necans vagitus et audens*

127 *Quis tibi tunc laniō, cernenti talia sensus?*

220 *Protinus ergō viros ex piscatoribus aptos*

Iloczas imion własnych należy uznać za poprawny, a uchybienia w tym względzie nie mogą stanowić argumentu przeciw. Na swobodne traktowanie iloczasy imion własnych pozwalali sobie nawet wzorowi poeci rzymscy⁷. W heksametrze Seduliusza uderza wielka ilość rymów:

82 *Sicut adorandum, quem tractat fraude necandum.*

86 *Ne tamen insano careant tua nomina facto*

161 *Gurgitis et propriis sacravit flumina membris.*

Jedną z cech artyzmu poematu jest aliteracja. Seduliusz oszczędnie korzysta z tego rodzaju środka artystycznego. Oto przykłady:

61 *Non capit aula poli, puerili in corpore plenus*

100 *Semper adest semperque fuit semperque manebit*

231 *Quin etiam celerem cupiens conferre salutem*

⁷ Por. Vergilius, *Aeneis* I 499 oraz III 681.

Reasumując powyższe rozważania heksametr Seduliusza należy uznać za poprawny. Odstępstwa są minimalne i mieszczą się w kanonie wykroczeń wytrawnych poetów doby augustowskiej.

DE CAELII SEDULII ARTE METRICA

(Argumentum)

Caelius Sedulius, qui saeculo quinto post Christum natum vitam degebat, et metris et arte versificandi poetas antiquos, praecipue vero Publium Vergilium Maronem in opere suo *Carmen Paschale* quod inscribitur imitabatur. Apud Sedulium plerumque semiquinaria caesura ut prima et semiseptenaria ut secunda conspici possunt. Multis versibus pedes aequo numero, id est duo dactyli et duo spondei, occurrunt. Tum syncopis, cum elisionibus, cum formis parallelis, denique litteris mutis cum liquidis iunctis modice utitur. Sedulius in syllabarum quantitate saepe labitur: in eius poemate plures versus consonantes deprehenduntur.